

УДК 373.2.091

Л. М. ШУЛЬГА

старший викладач

КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР

НАУКОВО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено наукові погляди на творчість і творчі здібності особистості. Розкрито сутність понять “творчість”, “творча діяльність” і “творчі здібності”. Охарактеризовано дефініції творчості з позицій філософії, психології, педагогіки. Конкретизовано науково-теоретичні підходи щодо складових творчих здібностей. Визначено особливості розвитку художньо-творчих здібностей у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчі здібності.

На сучасному етапі розвитку незалежної України особливого значення набуває творча діяльність її громадян, а розвиток творчих здібностей стає одним із пріоритетних завдань як освіти, так і педагогічної науки. Про це йдеться в нормативно-правових документах, що регламентують діяльність дошкільних навчальних закладів в Україні, зокрема в Базовому компоненті дошкільної освіти (далі БКДО) як Державному стандарті дошкільної освіти України. Так, в «Освітній лінії “Дитина у світі культури”» БКДО передбачено розвиток творчих здібностей у дітей, формування в них почуття краси, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, елементарних художньо-продуктивних навичок, самостійності та культури. Результатом оволодіння дитиною різними видами предметної та художньої діяльності має стати емоційно-ціннісне ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності, позитивна мотивація досягнень; здатність орієнтуватися в розмаїтті властивостей предметів, розуміння способів створення художніх образів, вияв інтересу до об’єктів, явищ і форм художньо-продуктивної діяльності, а також опанування навичками практичної діяльності, культури споживання [2, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемі творчих здібностей присвячено значну кількість праць у галузях філософії, психології та педагогіки. Так, у наукових розвідках В. Андрєєва, О. Вельбрехта, Л. Виготського, Дж. Гілфорда, Є. Ільїна, О. Жукової, В. Клименка, Т. Кудрявцева, С. Лазарєва, О. Матюшкина, В. Моляко, О. Я. Музики, О. Л. Музики, В. Рибалко, В. Рогозіної, В. Роменця, І. Середи, О. Степанова, В. Яковлевата ін. розглянуто сутність творчості та творчих здібностей, подано визначення цих понять. Водночас одної думки щодо цих питань серед учених немає. Тож вважаємо, що аналіз та узагальнення існуючих поглядів на сутність творчості й творчих здібностей сприятиме створенню теоретичного підґрунтя для подальшої розробки інноваційних під-

ходів щодо розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку, зокрема в художньо-творчій діяльності.

Мета статті – визначити концептуальні підходи щодо формулювання понять “творчість”, “творчі здібності” й на цій основі представити власний погляд на сутність цих дефініцій.

Аналіз наукової літератури показав, що в трактуванні понять “творчість”, “здібності”, “творчі здібності особистості” існують певні розбіжності.

Перші визначення поняття “творчість” належать античним філософам, які вбачали в ньому процес творення чогось і усвідомлювали як божественне творіння за участю осяяння; як об’єднуючу ланку між матеріальним і духовним світом (Платон); як інтелектуальну діяльність за участю уяви (Аристотель). Надалі поняття творчості пов’язували з духовним прозрінням, здатним дати абсолютне знання про світ (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, Ф. Шеллінг та ін.), а також спроможністю людини до уявлення й комбінаторної винахідливості (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм та ін.). Значний вплив на з’ясування сутності творчого процесу здійснили представники німецької класичної філософії: вчення І. Канта про продуктивну здатність уяви як співвідношення розуму та чуттєвості; теорія Г. Гегеля про творчість як перевагу ідеального над матеріальним; теорія креативного сприйняття Дж. Берклі.

По-різному розглядали філософи й феномен творчості: як чуттєво-емоційний акт (Г. Сковорода, І. Франко та ін.), екзистенцію (М. Бердяєв, А. Камю, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, М. Хайдеггер та ін.), інтелектуальний процес (М. Гартман, Е. Гуссерль, А. Уайтхед та ін.), сутність життя (Ф. Ніцше, А. Бергсон, В. Дільтей та ін.). Так, екзистенціалісти розуміли творчість як внутрішнє переживання (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм), створення індивідуального світу (М. Хайдеггер), духовний процес, у якому відбувається розвиток людини й виявляється її свобода (М. Бердяєв), як частину світового творчого процесу, в основі якого лежить ірраціональна інтуїція (А. Бергсон).

Сучасні філософи (О. Вельдбрехт, О. Степанов, В. Яковлев та ін.) проблему творчості розглядають у контексті ідеї глобальної креативності, суть якої полягає у визнанні творчості як духовної цінності в структурі вищих потреб особистості. На думку О. Вельдбрехта, творчий потенціал людини є “невичерпним природним ресурсом”, а її творчість – формою самовираження в нестабільному високотехнологічному суспільстві, що стала сьогодні “загальнодоступною” [3, с. 68].

Таким чином, вивчивши існуючі філософські підходи щодо дефініції “творчість”, можна зробити висновок, що творчість треба розглядати як процес, спрямований на створення нових матеріальних і духовних цінностей, основою якого є потреба особистості в самореалізації, продуктивна властивість уяви як сполучена ланка між розумом і чуттєвим досвідом людини.

Сучасна психологія трактує поняття “творчість” як: процес людської діяльності, результатом якого є нові матеріальні та духовні цінності в єдності з розвитком властивостей особистості (А. Брушлінський, Л. Виготський, Дж. Гілфорд, В. Моляко, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін.); суб’єктне, ціннісне утворення, відкриття незвіданого, створення нового, подолання стереотипів і шаблонів, механізм розвитку особистості, суспільства, середовища й культури загалом (Я. Пономарьов, О. Старовойтенко, А. Шумілін та ін.); форма людської активності, яка виконує перетворювальну функцію, змінює суттєвий порядок, створює нові підходи (Д. Богоявленська, В. Дружинін, О. Матюшкін та ін.); прагнення людини до реалізації унікального змісту життя, потреба в самоактуалізації, самовизначенні, самореалізації, самовдосконаленні, що має суттєвий вплив на формування особистості, допомагає їй розкрити свій потенціал, реалізувати себе як унікальну творчу особистість (О. Леонт'єв, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл та ін.).

Український дослідник психології творчості В. Роменець зазначає, що “саме у творчості відбувається формування людини і саме через творчість стає можливим вияв її неповторної індивідуальності” [9, с. 9].

Узагальнюючи погляди представників гуманістичного підходу, Л. Рябокінь визначає творчість як активність, внутрішній стан людини без необхідності зв’язку з продуктом творення. На думку психологів-гуманістів, творчо діяти може будь-яка людина, завдяки чому відбуваються зміни не тільки довкола, а й у ній самій [10].

Творчість як цінність розглядає український академік І. Бех, який визначає її провідне місце серед основних виховних цінностей та вбачає в ній механізм розвитку культури, а головним показником цього процесу називає духовність.

На тісний зв’язок між поняттями “творчість” – “цінність” – “духовність” – “особистість” вказує також академік А. Богуш. За її міркуванням, творчість виявляється в усіх сферах життєдіяльності, є своєрідним інтелектуально-чуттєвим станом, що протікає на позитивному тлі поведінки й характеризує людину як цілісну, духовно розвинену особу [2].

Погоджуючись із представниками гуманістичного напрямку психології творчості та сучасними науковцями (І. Бех, А. Богуш, О. Дронова, І. Єрмаков, В. Кліменко, С. Ладивір, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, Л. Рябокінь, Л. Сохань, О. Сухомлинська, Г. Сухорукова, К. Чорна та ін.), що творчість можна розглядати як найвищу цінність, яка надає людському життю сенс, вносить із процесом творення в її життя переживання, загалом впливає на розвиток особистості, а значить, належить до духовних цінностей, враховуючи особливості віку дітей дошкільного віку, ми вважаємо, що для дитини-дошкільника головним є не продукт творчості, не його якість з огляду на художньо-естетичні критерії, а сам процес творення як діяльність із самопізнання й саморозвитку.

Отже, дослідження творчості в галузі психології доводять, що зазначена дефініція може означати прояв суб'єктності в процесі відкриття чи створення нового, зумовлений творчою уявою, інтуїцією, інтелектуальними можливостями, винахідництвом, цінностями людини, потребою в самовираженні.

Теоретичний аналіз сучасної педагогічної літератури свідчить, що дефініцію "творчість" трактують як "діяльність, результатом якої є створення нових, оригінальних і досконаліших матеріальних і духовних цінностей, які мають об'єктивну або суб'єктивну значущість" [6, с. 571].

Водночас єдності в розумінні поняття "творчість" серед учених-педагогів теж немає: творчість пов'язують із духовним розвитком особистості та вважають її "могутнім стимулом духовного життя" (В. Сухомлинський) [11, с. 471]; розглядають як вид людської діяльності, спрямований на вирішення проблеми (В. Андреев); тлумачать як вищу форму прояву природи людини, яка виявляється в свободі вибору стратегії життя, свідомому перетворенні самої себе (І. Єрмаков, Г. Несен, Л. Сохань та ін.).

Отже, аналіз досліджень проблеми творчості в галузі філософії, психології та педагогіки та їх узагальнення дає змогу розуміти "творчість" як діяльність, що забезпечується здібностями, мотивами, творчою уявою, інтуїцією, мисленням, знаннями й досвідом людини та спрямовується як на продукування нових матеріальних і духовних цінностей, так і на власне життєтворення.

Дослідження психолого-педагогічних праць (Т. Піроженко, О. Пономарьов, С. Рубінштейн, О. Рудницька та ін.) дає можливість дійти висновку, що поняття "творчість" і "творча діяльність" можна розглядати як тотожні. Наприклад, за визначенням С. Рубінштейна, творчість – це діяльність людини, творення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають суспільну значущість. Т. Піроженко вважає здатність до творчості невіддільною від активної діяльності та практичного життя [12].

У творчій діяльності людина реалізує свій потенціал, розкриває й розвиває власні здібності. Філософи при визначенні здібностей розглядають індивідуальні особливості особистості, які виявляються, передусім, у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами та прийомами певної діяльності, а також є внутрішніми психологічними регуляторами. Психологи характеризують здібності як стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності [8, с. 141].

Сучасні вітчизняні психологи (В. Моляко, О. Л. Музика, О. Я. Музика, Т. Піроженко та ін.) здебільшого поділяють думку, що здібності формуються на основі задатків під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем, є системними індивідуально-психологічними особливостями людини, пов'язані з психічними процесами (сприйняттям, відчуттям, мисленням, уявою, пам'яттю) та є вищим етапом їх розвитку.

Проблему творчих здібностей в історії вітчизняної та зарубіжної психології розглядали Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Дж. Гіл-

форд, Ю. Гільбух, В. Дружинін, Н. Карне, О. Ковальов, Г. Костюк, В. Крутецький, В. Кудрявцев, Н. Лейтес, О. Леонтєв, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Л. Музика, О. Я. Музика, Т. Москалець, В. М'ясищев, А. Петровський, Я. Пономарьов, Т. Равлюк, Дж. Рензулі, В. Рогозіна, В. Роменець, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, Р. Стернберг, Б. Теплов, В. Шадриков та ін.

Аналіз літератури показав, що науковці по-різному визначають і сутність творчих здібностей, розглядаючи їх як: певні індивідуально-психологічні особливості людини та основу для легкого засвоєння знань і швидкого набуття навичок (Б. Теплов); вищий ступінь розвиненості загальних здібностей “для будь-якої форми поведінки, в тому числі і творчої” (Я. Пономарьов) [7, с. 12]; особливу особистісну надбудову над загальними здібностями, що виникає в результаті рефлексії дієво-операційних і когнітивно-операційних компонентів кількох окремих здібностей та є підставою для вироблення “індивідуальних стратегій діяльності” (О. Л. Музика) [4, с. 52].

У працях Б. Ананьєва, В. Андрєєва, К. Платонова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, Б. Теплової творчі здібності визначено як інтегративну властивість особистості, що детермінується мотиваційним, когнітивним, емоційно-вольовим, комунікативним і рефлексивним компонентами.

Отже, аналіз літератури з означеної проблеми свідчить, що серед основних показників творчих здібностей учені виокремлюють: творче мислення та творчу уяву (Г. Альтшуллер, Л. Виготський, В. Дружинін, Т. Кудрявцев, А. Петровський); поєднання уважності, чутливості, спостережливості, особливостей пам'яті, уяви, мислення (широта, глибина та зрозумілість думки, її послідовність, самостійність, критичність, свобода від шаблонних способів вирішування завдань) (Г. Костюк); швидкість думки, її гнучкість, оригінальність і фантастичність, допитливість, здатність дивуватися й пізнавати (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, Е. Фромм); здатність ризикувати, сприймати неоднозначні речі, розвинена інтуїція, орієнтація на створення естетичних цінностей (Т. Богданова).

Отже, на підставі викладеного творчі здібності можна визначити як інтегративну властивість, яка формується на основі задатків у процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем і є результатом розвитку її психічних процесів (сприйняття, відчуття, мислення, уяви, пам'яті) та умовою успішної життєдіяльності.

Ми поділяємо позицію науковців щодо умовного поділу здібностей на загальні та спеціальні (К. Платонов), серед яких виокремлюють творчі здібності в художній, зокрема образотворчій діяльності.

Психологічні дослідження компонентів художньо-творчих здібностей також різняться. Автори традиційного підходу до вивчення здібностей виходять із того, що здатність до різних видів творчої діяльності визначають спеціальні здібності до образотворчої діяльності (В. Кирєєнко) або специфічні якості особистості людини (Б. Ананьєв, Н. Лейтес).

На нашу думку, більш прогресивним є цілісно-особистісний (холістичний) підхід О. Меліка-Пашаєва, згідно з яким в основі художньо-

творчих здібностей людини лежить не лише сукупність окремих якостей, що забезпечують художню діяльність, а й особливий стан особистості художника, його естетичне ставлення до життя. До інструментальної складової художньо-творчих здібностей науковець зараховує: емоційно-ціннісний компонент (художньо-почуттєве сприймання, спостережливість, емоційна чуйність, увага до внутрішнього світу інших, здатність до співпереживання), креативний компонент (творча уява, художньо-образне мислення, асоціативне мислення) та спеціальний компонент (спеціальні якості, вміння й навички) [5].

Для нашого дослідження важливим є також погляд сучасних українських науковців, які до особливостей художньо-творчих здібностей зараховують синестезію, тобто здатність різних органів чуття утворювати нові яскраві образи, що дає змогу людині не лише чути звуки, а й бачити їх певний образ, розрізняти колір; здатність до асоціативно-образних інтерпретацій дійсності; потребу в спогляданні (В. Кардашов, Л. Масол).

Отже, на підставі розгляду та аналізу існуючих у науці поглядів доходимо висновку, що специфіка художньо-творчих здібностей полягає в здатності до художньо-почуттєвого сприйняття, співпереживання, емоційної чуйності, естетичної емпатії, наявності творчої уяви, художньо-образного й асоціативного мислення, синестезії. Разом із спеціальними (мистецтвознавчими, культурологічними) знаннями, вміннями й навичками в художній діяльності художньо-творчі здібності впливають на становлення естетичних ціннісних орієнтацій людини, що є основою її естетичного ставлення до життя.

Особливо важливим етапом розвитку творчих здібностей та формування творчої особистості, яка характеризується дивергентним мисленням, здатністю до руйнування стереотипів, продукуванням нових цінностей з естетичними властивостями, науковці називають дитинство, що є унікальним періодом індивідуального життєтворення.

Висновки. Таким чином, аналіз існуючих у науковій літературі підходів щодо вивчення творчих здібностей дає можливість розглядати їх як інтегративну властивість, яка формується на основі задатків у процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем і є результатом розвитку психічних процесів (сприйняття, відчуття, мислення, уяви, пам'яті) та умовою успішної життєдіяльності особистості. Специфіка художньо-творчих здібностей полягає в здатності до художньо-почуттєвого сприйняття, співпереживання, емоційної чуйності, естетичної емпатії, наявності творчої уяви, художньо-образного і асоціативного мислення, синестезії. Разом із спеціальними (мистецтвознавчими, культурологічними) знаннями, вміннями й навичками в художній діяльності художньо-творчі здібності впливають на становлення естетичних ціннісних орієнтацій людини, що є основою її естетичного ставлення до життя.

У перспективі розглянемо особливості творчих здібностей дошкільників і шляхи їх розвитку в образотворчій діяльності.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: А. М. Богущ // Вихователь-методист дошкільного закладу. – Київ : МЦФЕР, 2012. – 26 с.
2. Богущ А. М. Педагогічні нотатки та роздуми / А. М. Богущ. – Запоріжжя, 2001. – 219 с.
3. Вельдбрехт О. О. Культурно-історична еволюція уявлення про творчу особистість / О. О. Вельдбрехт // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 10. – С. 67–71.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Руга, 2006. – 320 с.
5. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности / А. А. Мелик-Пашаев. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.
6. Педагогика: большая современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – Москва : Наука, 1980. – 303 с.
8. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
9. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. / В. А. Роменець. – 2-ге вид., доп. – Київ : Либідь, 2001. – 288 с.
10. Рябокін Л. М. Формування творчості у студентів ВТНЗ, як основа самоактуалізації особистості / Л. М. Рябокін // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія. – 2009. – № 1 – С. 102–106.
11. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – Киев : Рад. шк, 1985. – 557 с.
12. Піроженко Т. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві / Т. Піроженко // Дошкільне виховання, 2012. – № 1 – С. 8–15.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.

Шульга Л. Н. Научно-понятийный аппарат проблемы развития творческих способностей дошкольников в изобразительной деятельности

В статье освещены научные взгляды на творчество и творческие способности личности. Раскрыта суть понятий “творчество”, “творческая деятельность” и “творческие способности”. Охарактеризованы дефиниции творчества с позиций философии, психологии, педагогики. Конкретизированы теоретические представления о составных творческих способностей. Определены особенности развития художественно-творческих способностей у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческие способности.

Shulga L. Scientific Apparatus of Problem of Development Creative Abilities of Children Preschool Age in the Graphic Activity

The article expands the scientific views on creation and creative abilities of the personality, detected the essence of the concepts of “creation”, “creative activities” and “creative abilities”; characterized by the definition of creation from the standpoint of philosophy, psychology and pedagogy; specified theoretical concepts about the components of creative abilities. The article noted that the creative abilities are viewed as integrative capacity of the individual, which is formed on the basis of the deposits in the course of its interaction with the outside world and is the result of mental processes (perception, feeling, thinking, imagination, memory), as well as the successful person living conditions.

Particularly important step in the development of creative abilities and formation of a creative personality, characterized by divergent thinking, the ability to fracture stereotypes

produce new values of aesthetic properties, scientists called childhood, which is a unique period in individual Life-Creative.

Identified the specificity of artistic and creative abilities, which consist of the ability to artistically-sensible perception, emotional generosity, aesthetic empathy, the capacity for empathy, creative imagination, artistically-visual and associative thinking, synaesthesia. Together with the special (fine art, cultural) knowledge, skills and abilities in the artistic activities of artistic and creative abilities influence on the value orientation of human, forming the basis of his aesthetic attitude to life.

Further review the features of creative abilities of preschoolers and ways of development in expressive activity.

Key words: *creation, creative activities, creative abilities.*